МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра психології

Допущено до захисту
« » травня 2026 р.
В.о. зав. кафедри
_____ Борис ЯКИМЧУК

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Виконала студентка 3 курсу п30 групи
освітньої програми «Психологія»
спеціальності 053 Психологія
Гершук Анастасія Володимирівна

Науковий керівник – канд. психол.наук,
доцент кафедри психології,
Данилевич Лариса Арсеніївна

Умань – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ …… 7
1.1. Сутність креативності та креативного мислення у сучасній українській та зарубіжній психології 7
1.2. Психологічні особливості підліткового віку як сенситивного періоду розвитку креативного мислення 15
1.3. Чинники розвитку креативного мислення підлітків 20
1.4. Сучасні підходи та технології розвитку креативності підлітків 25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ……
2.1. Організація та методика дослідження креативного мислення та креативності підлітків …….. 29
2.2. Дослідження рівня розвитку креативного мислення підлітків та інтерпретація результатів 36
2.3. Розробка рекомендацій до програми розвитку креативного мислення підлітків …….
ВИСНОВКИ 49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 51
ДОДАТКИ 53

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, що характеризується швидкими соціальними, економічними, інформаційними та культурними змінами, що зумовлюють підвищені вимоги до особистості, її здатності до нестандартного мислення, гнучкості, адаптивності та творчого вирішення проблем. У контексті глобалізаційних процесів, цифровізації освіти, трансформації ринку праці та необхідності швидкого реагування на виклики сучасності особливої актуальності набуває проблема розвитку креативного мислення підростаючого покоління.

У сучасній психологічній науці креативність розглядається як інтегральна характеристика особистості, що забезпечує здатність до продукування нових, оригінальних ідей, нестандартного бачення ситуацій та творчого самовираження. Саме підлітковий вік є сенситивним періодом для розвитку креативного мислення, оскільки в цей час активно формуються самосвідомість, рефлексія, ціннісні орієнтації, пізнавальна активність, здатність до абстрактного й дивергентного мислення.

Проблема розвитку креативності особистості посідає важливе місце у працях як зарубіжних, так і українських учених. Теоретичні основи дослідження творчості та креативності висвітлено у працях Дж. Гілфорда, Е. Торренса, Г. Гарднера, Р. Стернберга, М. Чиксентмігаї, Е. де Боно та інших. Значний внесок у розвиток вітчизняної психології творчості здійснили І. Бех, С. Максименко, В. Моляко, Т. Титаренко, В. Рибалка, М. Савчин, В. Москалець та інші українські дослідники.

Сучасні українські психологічні дослідження свідчать про зростання наукового інтересу до проблеми розвитку креативності підлітків. Так, у дослідженні А. Яцюрик та Н. Славіної креативність підлітків визначається як складне особистісне утворення, що поєднує творчі здібності, пізнавальну активність, інноваційність та здатність до самореалізації. Автори

підкреслюють необхідність створення спеціальних психологічних умов для розвитку творчого потенціалу підлітків.

Учені Н. Шевченко та Г. Горбань у сучасних дослідженнях зазначають, що розвиток креативності підлітків значною мірою залежить від освітнього середовища, рівня мотивації, психологічної підтримки та використання інтерактивних методів навчання. Особливо актуальною проблема розвитку творчого мислення стала в умовах дистанційного навчання, коли значна частина підлітків демонструє зниження пізнавальної активності та творчої ініціативності.

У працях С. Терещенко креативність підлітків розглядається як інтегрована властивість особистості, що включає творчу уяву, асоціативно-образне мислення, емоційну чутливість та здатність до самовираження. Автор наголошує на важливості застосування сучасних методологічних підходів до розвитку творчого потенціалу учнівської молоді.

Водночас результати сучасних досліджень засвідчують наявність низки суперечностей між суспільною потребою у творчих, ініціативних особистостях та недостатнім рівнем практичного впровадження ефективних психологічних програм розвитку креативного мислення підлітків. Освітній процес часто орієнтується переважно на репродуктивне навчання, що обмежує можливості творчого самовираження учнів. Крім того, негативний вплив мають високий рівень тривожності сучасних підлітків, інформаційне перевантаження, зниження мотивації до самостійного пізнання та недостатня психологічна підтримка розвитку творчості.

Актуальність проблеми, її недостатня практична розробленість, а також потреба у впровадженні сучасних ефективних засобів розвитку креативного мислення підлітків зумовили вибір теми кваліфікаційної бакалаврської роботи: **«**Розвиток креативного мислення підлітків»**.**

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку креативного мислення підлітків і розробити практичні

рекомендації щодо програми розвитку креативності сучасними психологічними засобами.

Об’єкт дослідження – креативне мислення підлітків.

Предмет дослідження – психологічні особливості та засоби розвитку креативного мислення підлітків.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до проблеми креативності та креативного мислення.
2. Визначити психологічні особливості розвитку креативного мислення у підлітковому віці.
3. Дослідити рівень розвитку креативного мислення підлітків.
4. Визначити чинники, що впливають на розвиток креативності підлітків.
5. Розробити практичні рекомендації та елементи програми розвитку креативності підлітків із використанням сучасних психологічних технологій.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано:

теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, систематизація наукових психологічних досліджень та джерел;

емпіричні: психодіагностичне тестування, анкетування, спостереження;

методи математичної та статистичної обробки даних.

Теоретичне значення дослідження. Узагальнено на основі сучасних підходів сутність основних категорій – «креативність» та «креативне мислення», характеристики основних чинників, які мають ефективний вплив на формування креативного мислення та розвиток творчої активності особистості підлітків.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані практичними психологами, соціальними педагогами, педагогами закладів освіти та батьками для розвитку креативного мислення підлітків, створення сприятливого творчого середовища та впровадження сучасних психологічних програм розвитку креативності.

Апробація результатів дослідження.

Публікації автора.

Структура роботи

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

1.1. Сутність креативності та креативного мислення у сучасній українській та зарубіжній психології

Проблема креативності та креативного мислення є однією з найбільш актуальних у сучасній психологічній науці. Умови стрімких соціальних трансформацій, розвитку цифрових технологій, глобалізації та зростання вимог до особистісної самореалізації зумовлюють необхідність формування творчої, гнучкої та інноваційної особистості, здатної до нестандартного вирішення проблем і адаптації до змінних умов життя. Саме тому дослідження креативності набуває міждисциплінарного характеру та охоплює психологічні, педагогічні, соціальні й когнітивні аспекти розвитку особистості.

У сучасній психології поняття «креативність» розглядається як здатність особистості до створення нових, оригінальних і соціально значущих ідей, продуктів або способів діяльності. Креативність є складним багатовимірним феноменом, який поєднує інтелектуальні, мотиваційні, емоційні та особистісні характеристики людини. Поняття «креативність» походить від англійського слова *creativity*, що означає творчу здатність або творчий потенціал особистості.

Проблема творчості та креативності привертала увагу багатьох зарубіжних учених. Значний внесок у розвиток теорії креативності зробив американський психолог Дж. Гілфорд, який одним із перших розглянув креативність як самостійний предмет психологічного дослідження. У своїй теорії структури інтелекту Дж. Гілфорд виділив дивергентне мислення як основу творчого процесу. Науковець наголошував, що креативність проявляється у здатності людини продукувати велику кількість оригінальних

ідей, швидко змінювати способи розв’язання проблем та встановлювати нестандартні асоціативні зв’язки.

Дивергентне мислення, за Дж. Гілфордом, характеризується такими показниками, як швидкість, гнучкість, оригінальність та розробленість мислення. Швидкість мислення виявляється у здатності генерувати значну кількість ідей за короткий проміжок часу; гнучкість – у переході від одного способу вирішення до іншого; оригінальність – у створенні незвичних рішень; розробленість – у деталізації творчих задумів. Ідеї Дж. Гілфорда стали основою багатьох сучасних досліджень креативності.

Подальший розвиток теорії творчого мислення пов’язаний із працями Елліса Торренса, який розробив відомі тести креативного мислення (Torrance Tests of Creative Thinking). Учений розглядав креативність як природний потенціал людини, що може цілеспрямовано розвиватися у процесі навчання та виховання. Е. Торренс підкреслював, що творчість формується за умови підтримки допитливості, уяви, самостійності та відкритості до нового досвіду.

Важливе місце у вивченні креативності посідають дослідження Говарда Гарднера, автора теорії множинного інтелекту. Науковець вважав, що творчі здібності можуть проявлятися у різних сферах діяльності: мовленнєвій, музичній, математичній, міжособистісній, тілесно-кінестетичній та інших. Такий підхід значно розширив розуміння природи творчості та індивідуальних особливостей розвитку креативності.

Суттєвий внесок у дослідження творчості зробив Роберт Стернберг, який розробив інвестиційну теорію креативності. Згідно з його підходом, творчість залежить від взаємодії інтелектуальних здібностей, мотивації, особистісних рис та соціального середовища. Учений наголошував, що креативна людина здатна «купувати ідеї дешево і продавати дорого», тобто підтримувати нестандартні ідеї, які спочатку можуть не визнаватися суспільством.

У сучасній зарубіжній психології креативність дедалі частіше розглядається як необхідна компетентність XXI століття. Дослідники акцентують увагу на ролі творчого мислення у професійній самореалізації, інноваційній діяльності та психологічній адаптації особистості. Значного поширення набули когнітивні теорії креативності, які пов'язують творчість із процесами обробки інформації, уявою, асоціативним мисленням та гнучкістю когнітивних структур.

М. Чиксентмігаї у своїй концепції «потоку» розглядав творчість як особливий психічний стан максимальної залученості особистості у діяльність. Учений зазначав, що переживання стану «потоку» сприяє розвитку внутрішньої мотивації, задоволення від творчого процесу та самореалізації особистості.

Е. де Боно запропонував концепцію латерального мислення, відповідно до якої креативність розвивається через подолання стереотипів та пошук альтернативних шляхів вирішення проблем. Науковець підкреслював, що традиційне логічне мислення не завжди є ефективним для створення нових ідей, тому особливого значення набуває вміння мислити нестандартно.

Сучасні зарубіжні дослідження підтверджують, що креативність є не лише вродженою властивістю, а й результатом впливу соціального середовища, навчання та спеціально організованої діяльності. Значну увагу дослідники приділяють питанням розвитку творчого потенціалу дітей та підлітків у процесі освіти.

В українській психології проблема креативності також посідає важливе місце. Вітчизняні науковці розглядають творчість як складне особистісне утворення, пов'язане із самореалізацією, духовним розвитком та активною життєвою позицією особистості.

Одним із провідних українських дослідників творчості є Валентин Моляко, який розробив концепцію творчої конструктології. Учений визначав творчість як процес створення нового продукту в умовах проблемної ситуації. На його думку, креативність формується у процесі активної

діяльності та залежить від розвитку інтелектуальних, емоційних і мотиваційних компонентів особистості.

Учений В. Моляко наголошував, що важливими умовами розвитку творчого мислення є проблемність навчання, стимулювання самостійності, розвиток уяви та підтримка індивідуальності дитини. Учений підкреслював значення психологічного супроводу творчого розвитку особистості в освітньому середовищі.

Суттєвий внесок у розвиток української психології творчості здійснив С. Максименко. У його працях творчість розглядається як механізм саморозвитку особистості, що забезпечує її активну взаємодію зі світом. Науковець акцентував увагу на ролі внутрішньої активності, самосвідомості та суб'єктності у формуванні творчого потенціалу людини.

І. Бех розглядав креативність у контексті духовного розвитку особистості. Учений підкреслював, що творчість є важливим чинником самореалізації, морального становлення та розвитку внутрішньої свободи особистості. На його думку, формування креативності потребує гуманістичного освітнього середовища, яке сприяє розвитку індивідуальності та творчої активності учнів.

Тетяна Титаренко досліджувала проблему творчості у контексті життєтворчості особистості. Вона зазначала, що креативність є здатністю людини активно конструювати власне життя, знаходити нові смисли та способи самореалізації у складних життєвих умовах.

Українські психологи також приділяють значну увагу розвитку креативності саме у підлітковому віці. Це пояснюється тим, що підлітковий період є сенситивним для формування творчого мислення, самостійності, рефлексії та особистісної ідентичності. У цей час відбувається активний розвиток абстрактного мислення, уяви та здатності до аналізу й синтезу інформації.

Сучасні дослідження українських учених свідчать, що розвиток креативності підлітків залежить від низки психологічних чинників: рівня

мотивації, особливостей самооцінки, емоційної підтримки, стилю сімейного виховання, характеру освітнього середовища та міжособистісної взаємодії.

А. Яцюрик та Н. Славіна у своїх дослідженнях визначають креативність підлітків як інтегративну властивість особистості, що проявляється у здатності до творчого самовираження, гнучкого мислення та генерації нових ідей. Дослідники підкреслюють важливість створення психологічно безпечного середовища, яке стимулює творчість та підтримує індивідуальність підлітка.

Н. Шевченко та Г. Горбань акцентують увагу на тому, що сучасні умови цифровізації освіти значною мірою змінюють особливості розвитку креативності підлітків. З одного боку, цифрові технології розширюють можливості творчої діяльності, а з іншого – можуть сприяти зниженню концентрації уваги, шаблонності мислення та залежності від готових інформаційних рішень.

У сучасній психологічній науці виокремлюють кілька основних підходів до розуміння креативності: психометричний, когнітивний, гуманістичний, соціокультурний та особистісний.

Психометричний підхід спрямований на вимірювання творчих здібностей за допомогою спеціальних тестів. Найбільш відомими є тести креативності Е. Торренса, методики Дж. Гілфорда та тест віддалених асоціацій С. Медніка.

Когнітивний підхід розглядає креативність як особливий тип мислення, пов’язаний із переробкою інформації, уявою та когнітивною гнучкістю.

Гуманістичний підхід, представниками якого є А. Маслоу та К. Роджерс, визначає творчість як природну потребу особистості у самореалізації та самовираженні.

Соціокультурний підхід наголошує на значенні соціального середовища, культури, освіти та міжособистісної взаємодії у розвитку творчості.

Особистісний підхід акцентує увагу на індивідуально-психологічних характеристиках людини, таких як мотивація, емоційна відкритість, самостійність та готовність до ризику.

Таким чином, аналіз сучасних українських і зарубіжних психологічних досліджень свідчить про багатогранність феномену креативності та різноманітність наукових підходів до його вивчення. Креативне мислення розглядається як важлива умова особистісного розвитку, самореалізації та успішної адаптації людини у сучасному світі.

Особливого значення проблема розвитку креативності набуває у підлітковому віці, коли активно формуються творчий потенціал, самосвідомість і здатність до самостійного мислення. Саме тому подальше дослідження психологічних особливостей розвитку креативного мислення підлітків є важливим напрямом сучасної психологічної науки та практики.

1.2. Психологічні особливості підліткового віку як сенситивного періоду розвитку креативності

Підлітковий вік є одним із найважливіших і найскладніших періодів психічного розвитку особистості. Саме в цей період відбуваються інтенсивні зміни у когнітивній, емоційній, мотиваційній та соціальній сферах, формується самосвідомість, система цінностей, життєві орієнтири та індивідуальний стиль мислення. У сучасній психологічній науці підлітковий вік розглядається як сенситивний період для розвитку креативності та творчого мислення, оскільки саме в цей час найбільш активно розвиваються уява, рефлексія, здатність до абстрактного мислення та самостійного пошуку нових рішень.

Поняття «сенситивний період» у психології означає найбільш сприятливий етап розвитку певних психічних функцій та особистісних якостей. У підлітковому віці особливо інтенсивно формуються механізми творчої діяльності, зростає пізнавальна активність, прагнення до самовираження та потреба у визнанні власної індивідуальності. Саме тому розвиток креативності у цей період є надзвичайно важливим для подальшого особистісного та професійного становлення людини.

У працях Л. Виготського підкреслюється, що підлітковий вік характеризується якісною перебудовою психічних процесів, розвитком уяви та переходом до вищих форм мислення. Учений вважав, що саме творча уява стає основою розвитку особистості у підлітковому віці, оскільки дає можливість людині не лише відтворювати наявний досвід, а й створювати нові образи, ідеї та способи діяльності.

Ж. Піаже зазначав, що у підлітковому віці відбувається перехід до стадії формальних операцій, коли мислення набуває абстрактного, логічного та гіпотетичного характеру. Підлітки починають оперувати не лише конкретними фактами, а й припущеннями, гіпотезами та ймовірними

ситуаціями. Це створює психологічні передумови для розвитку творчого та дивергентного мислення.

Сучасні українські психологи також наголошують на особливій ролі підліткового віку у розвитку творчого потенціалу особистості. С. Максименко розглядає підлітковий період як етап активного самотворення особистості, коли внутрішня активність, самостійність та прагнення до самореалізації стають провідними чинниками розвитку. Науковець підкреслює, що креативність у цей період тісно пов’язана із процесами самосвідомості та становлення суб’єктності особистості.

І. Бех зазначає, що підлітковий вік є періодом активного духовного та морального розвитку, формування особистісних смислів і життєвих цінностей. Учений наголошує, що розвиток творчості у підлітків потребує гуманістичного освітнього середовища, яке сприяє самовираженню, підтримці індивідуальності та розвитку внутрішньої свободи особистості.

У сучасній психології креативність розглядається як інтегративна властивість особистості, що поєднує когнітивні, емоційні, мотиваційні та поведінкові компоненти. У підлітковому віці ці компоненти набувають особливої динамічності, що створює сприятливі умови для розвитку творчого мислення.

Однією з провідних психологічних особливостей підліткового віку є розвиток абстрактного та дивергентного мислення. Дивергентне мислення проявляється у здатності генерувати різноманітні ідеї, бачити проблему з різних сторін та знаходити нестандартні способи її вирішення. Дж. Гілфорд визначав дивергентне мислення як основу креативності та виділяв такі його характеристики, як гнучкість, швидкість, оригінальність і розробленість мислення.

У підлітковому віці також активно розвивається уява, яка є важливим компонентом творчої діяльності. Підлітки схильні до фантазування, моделювання майбутнього, створення нових образів та творчих задумів.

Саме уява забезпечує можливість виходу за межі стереотипного мислення та створення нових способів діяльності.

Важливою психологічною особливістю підліткового віку є розвиток рефлексії та самосвідомості. Підлітки починають усвідомлювати власну унікальність, прагнуть до самовираження та визнання з боку оточення. Це сприяє формуванню творчої індивідуальності та прагненню до самореалізації через різні види діяльності.

На думку Е. Еріксона, центральним новоутворенням підліткового віку є формування особистісної ідентичності. У процесі пошуку себе підлітки експериментують із соціальними ролями, стилями поведінки, інтересами та способами самовираження, що також стимулює розвиток креативності.

Сучасні дослідження свідчать, що розвиток креативності підлітків значною мірою залежить від соціального середовища. Особливу роль відіграють сім’я, школа, міжособистісні взаємини з однолітками та стиль педагогічної взаємодії.

Позитивна психологічна атмосфера, підтримка самостійності, заохочення творчої ініціативи та відсутність надмірного контролю сприяють розвитку творчого потенціалу підлітків.

У дослідженнях А. Яцюрик та Н. Славіної зазначається, що креативність підлітків формується під впливом пізнавальної активності, інноваційності, творчої мотивації та здатності до самостійного пошуку рішень. Автори підкреслюють, що значна частина сучасних підлітків демонструє недостатній рівень розвитку творчих здібностей, що потребує спеціально організованої психологічної роботи щодо стимулювання креативності.

Учені І. Рудзевич та А. Яцюрик у своїх дослідженнях акцентують увагу на зв’язку креативності з особистісними якостями підлітків, зокрема із самостійністю, інтуїцією, фантазією, гнучкістю мислення та емоційною відкритістю. Дослідники наголошують, що розвиток творчого мислення

залежить не лише від інтелектуальних здібностей, а й від емоційно-мотиваційної сфери особистості.

Н. Шевченко та Г. Горбань зазначають, що сучасні умови цифровізації освіти та дистанційного навчання суттєво впливають на розвиток креативності підлітків. З одного боку, цифрове середовище розширює доступ до інформації та творчих ресурсів, а з іншого – може сприяти формуванню шаблонного мислення, зниженню концентрації уваги та залежності від готових рішень. Автори підкреслюють необхідність використання інтерактивних методів навчання, творчих завдань та психологічного тренінгу для розвитку креативного потенціалу учнів.

С. Терещенко розглядає креативність підлітків як інтегровану особистісну властивість, що включає творчу уяву, асоціативно-образне мислення, емоційну чутливість та здатність до художнього самовираження. Дослідниця наголошує, що саме підлітковий вік є найбільш сприятливим періодом для розвитку творчого потенціалу через високу емоційну чутливість та прагнення до самовираження.

Важливою особливістю сучасних підлітків є підвищена потреба у самостійності та автономності. Л. Долинська та Д. Поліщук підкреслюють, що розвиток когнітивного компонента самостійності безпосередньо пов’язаний із розвитком креативності, оскільки творче мислення потребує здатності до саморегуляції, прийняття рішень та відповідальності за власний вибір.

Суттєве значення для розвитку креативності має емоційна сфера підлітка. У цьому віці спостерігається підвищена емоційна чутливість, нестабільність настрою, загострене переживання успіхів і невдач. Позитивні емоції, підтримка та психологічна безпека сприяють творчій активності, тоді як страх критики, надмірний контроль та негативна оцінка можуть пригнічувати прояви креативності.

Важливу роль у розвитку творчого мислення відіграє мотиваційна сфера підлітків. Саме внутрішня мотивація, інтерес до пізнання, прагнення до самовираження та отримання нового досвіду є потужними чинниками розвитку креативності. М. Чиксентмігаї зазначав, що творчість найбільш активно проявляється у ситуаціях внутрішньої зацікавленості та емоційної залученості особистості у діяльність.

Сучасні психологічні дослідження також свідчать про значення саморегуляції у розвитку творчості. Г. Галацан наголошує, що здатність до самоконтролю, емоційної стійкості та наполегливості є важливими умовами формування креативності підлітків. Розвинена саморегуляція забезпечує здатність підлітка доводити творчі задуми до реалізації та долати труднощі у процесі творчої діяльності.

1.3. Чинники розвитку креативного мислення підлітків

Розвиток креативного мислення підлітків є складним багатофакторним процесом, який визначається взаємодією біологічних, психологічних і соціальних детермінант. У сучасній психології креативність розглядається не лише як індивідуальна властивість, а як результат динамічної взаємодії особистості з середовищем, у якому вона формується та функціонує.

Саме тому аналіз чинників розвитку креативного мислення потребує комплексного підходу, що враховує як внутрішні (індивідуально-психологічні), так і зовнішні (соціально-педагогічні) умови становлення творчої особистості.

Одним із ключових внутрішніх чинників розвитку креативності є особливості когнітивної сфери підлітка. У цьому віці, як зазначав Жан Піаже, відбувається перехід до стадії формальних операцій, що забезпечує розвиток абстрактного, гіпотетико-дедуктивного мислення. Підлітки набувають здатності оперувати припущеннями, будувати гіпотези та розглядати альтернативні варіанти вирішення проблем, що є основою дивергентного

мислення. Саме когнітивна гнучкість, швидкість мислення та здатність до комбінування ідей виступають базовими когнітивними передумовами креативності.

Важливим психологічним чинником є розвиток уяви, яка у підлітковому віці досягає високого рівня складності. Як підкреслював Лев Виготський, уява є центральним механізмом творчої діяльності, оскільки дозволяє людині виходити за межі безпосереднього досвіду та створювати нові образи й смисли. Розвинена уява сприяє формуванню оригінальних ідей, моделюванню майбутніх ситуацій та творчому перетворенню реальності.

Не менш значущим внутрішнім чинником є мотиваційна сфера. Креативне мислення розвивається за умови наявності внутрішньої мотивації до пізнання, інтересу до новизни, прагнення до самовираження та самореалізації. Як зазначав Едвард Де Боно, творчість потребує відкритості до нового досвіду та готовності відходити від стереотипних способів мислення. Внутрішня мотивація стимулює підлітка до пошуку нестандартних рішень і підтримує стійкість у творчій діяльності.

Особливу роль відіграють емоційно-особистісні чинники. Емоційна відкритість, чутливість, здатність до емпатії та позитивне емоційне переживання сприяють розвитку креативності. Водночас надмірна тривожність, страх помилки, низька самооцінка та залежність від зовнішньої оцінки можуть істотно гальмувати творчий процес. У цьому контексті важливим є формування адекватної самооцінки та впевненості у власних можливостях, що забезпечує готовність до творчого ризику.

Значним внутрішнім чинником розвитку креативності є рефлексія та самосвідомість. Підлітковий вік, за Е. Еріксон, є періодом формування ідентичності, коли особистість активно аналізує власні переживання, цінності та життєві орієнтири. Розвинена рефлексія дозволяє підлітку усвідомлювати власні творчі можливості, оцінювати результати діяльності та

коригувати способи мислення, що безпосередньо впливає на розвиток креативності.

Окрему групу становлять соціально-психологічні чинники. Серед них провідне місце займає сімейне середовище. Підтримувальний стиль виховання, заохочення самостійності, прийняття індивідуальності дитини та відсутність надмірного контролю створюють умови для розвитку творчого мислення. Навпаки, авторитарний стиль виховання, жорстка критика та емоційна дистанція можуть обмежувати прояви креативності.

Важливим соціальним чинником є освітнє середовище. Сучасні українські дослідники (зокрема І. Бех, С. Максименко, В. Моляко) підкреслюють, що розвиток креативності значною мірою залежить від організації навчального процесу. Традиційна репродуктивна система навчання часто стримує творчий потенціал учнів, тоді як інтерактивні методи, проблемне навчання, проєктна діяльність та творчі завдання стимулюють дивергентне мислення.

Згідно з дослідженнями Р. Стернберг, важливим чинником розвитку креативності є соціальне визнання та підтримка творчих ідей. Якщо середовище позитивно реагує на нові ідеї, підліток отримує мотивацію до подальшої творчої діяльності. У протилежному випадку – за умови критики або ігнорування – рівень креативної активності може знижуватися.

Суттєвий вплив мають також групові та міжособистісні чинники. Спілкування з однолітками, участь у спільній діяльності, дискусіях та творчих проєктах сприяє розвитку гнучкості мислення, здатності до співпраці та генерації нових ідей. Саме у груповій взаємодії підлітки часто отримують нові стимули для творчості та обміну нестандартними поглядами.

Окремо слід виділити вплив позашкільної діяльності. Участь у гуртках художньо-естетичного, науково-технічного або спортивного спрямування створює умови для практичного розвитку креативності. Як зазначається у сучасних дослідженнях, саме діяльність, що базується на інтересі та

добровільності, найбільш ефективно сприяє розвитку творчого мислення підлітків.

У сучасних умовах значного впливу набуває цифрове середовище. Інформаційні технології, соціальні мережі та онлайн-платформи можуть як стимулювати, так і обмежувати розвиток креативності. З одного боку, вони забезпечують доступ до великої кількості творчих ресурсів, ідей та інструментів самовираження. З іншого боку, надмірне споживання готового контенту може знижувати рівень самостійного мислення та формувати пасивну позицію.

Важливим чинником розвитку креативного мислення є педагогічна взаємодія. Стиль спілкування вчителя з учнями, підтримка ініціативності, толерантність до помилок і стимулювання творчих спроб мають безпосередній вплив на формування креативності. Педагог, який створює атмосферу психологічної безпеки, сприяє розвитку впевненості підлітків у власних творчих можливостях.

Отже, розвиток креативного мислення підлітків визначається складною системою взаємопов’язаних чинників. До внутрішніх належать когнітивні особливості, уява, мотивація, емоційна сфера та рефлексія. До зовнішніх – сімейне, освітнє, соціальне та цифрове середовище. Ефективний розвиток креативності можливий лише за умови гармонійної взаємодії цих чинників, що створює сприятливі умови для формування творчої, самостійної та соціально активної особистості підлітка.

У сучасній психології дедалі більше уваги приділяється впливу освітнього середовища на розвиток креативності підлітків. Дослідники підкреслюють, що традиційна система навчання, орієнтована переважно на репродуктивне відтворення знань, часто стримує розвиток творчого мислення. Натомість інтерактивні методи навчання, проектна діяльність, групові творчі завдання, арт-терапевтичні технології, дизайн-мислення та

психологічні тренінги створюють сприятливі умови для розвитку креативності.

Отже, підлітковий вік є сенситивним періодом розвитку креативності, оскільки саме у цей час інтенсивно формуються когнітивні, емоційні та особистісні механізми творчої діяльності. Розвиток абстрактного й дивергентного мислення, уяви, самосвідомості, потреби у самовираженні та самореалізації створює психологічні передумови для активного розвитку творчого потенціалу особистості.

Водночас ефективність розвитку креативності підлітків значною мірою залежить від соціального середовища, психологічної підтримки, мотивації та використання сучасних інтерактивних методів навчання й розвитку творчого мислення

Захоплення підлітків різними видами позашкільної діяльності є важливим психологічним і соціально-розвивальним чинником, який безпосередньо пов’язаний із формуванням їхньої особистості, самосвідомості та творчого потенціалу. У сучасній віковій психології підкреслюється, що участь у гуртках художньо-естетичного спрямування (малювання, музика, поезія, театральна діяльність) створює сприятливі умови для розвитку креативного мислення, емоційної сфери та навичок самовираження у підлітковому віці.

Підлітковий вік характеризується інтенсивним розвитком потреби у самовираженні, самоствердженні та пошуку власної ідентичності. Як зазначав Л. Виготський, саме у цей період значно активізується уява, яка стає центральним механізмом творчої діяльності. Участь у художніх гуртках дозволяє підлітку реалізовувати внутрішні переживання у символічній формі, що сприяє емоційній розрядці та розвитку творчого мислення.

Заняття образотворчим мистецтвом (малювання, живопис, графіка) є одним із найбільш доступних способів розвитку креативності. Під час малювання підлітки навчаються трансформувати внутрішні образи у

зовнішні візуальні форми, що активізує просторову уяву, асоціативне мислення та здатність до нестандартного бачення світу. З позиції когнітивної психології, це сприяє розвитку дивергентного мислення, яке передбачає генерування великої кількості оригінальних ідей та варіантів рішень. У таких умовах підліток отримує можливість експериментувати з кольором, формою, композицією, що формує гнучкість мислення та здатність до творчого пошуку.

Музична діяльність відіграє важливу роль у розвитку емоційної сфери та креативності підлітків. Заняття музикою активізують як логічне, так і образне мислення, сприяють розвитку слухової пам’яті, ритмічного відчуття та емоційної чутливості. Дослідження показують, що музична діяльність позитивно впливає на розвиток міжпівкульної взаємодії мозку, що є важливою нейропсихологічною основою творчості. Крім того, участь у музичних гуртках (вокал, гра на інструментах, ансамблі) сприяє формуванню навичок співпраці, відповідальності та самодисципліни, що також опосередковано впливає на розвиток креативного мислення.

Особливе місце у розвитку творчості підлітків займає поетична діяльність. Написання віршів, оповідань або есе активізує вербальне мислення, розвиває мовленнєву гнучкість, асоціативність та здатність до метафоричного мислення.

Як зазначає Р. Стернберг, творчість досить тісно пов’язана зі здатністю людини поєднувати на перший погляд несумісні ідеї та створювати нові смисли. Поетична діяльність саме і є таким процесом сенсотворення, у якому підліток виражає власні емоції, переживання та світогляд у художній формі. Це сприяє розвитку рефлексії та глибшого усвідомлення власного внутрішнього світу.

Театральна діяльність (участь у шкільних спектаклях, драматичних гуртках) має комплексний вплив на розвиток особистості підлітка. Вона поєднує елементи мовленнєвої, емоційної, моторної та соціальної активності.

У процесі театральної гри підліток опановує різні соціальні ролі, що сприяє розвитку емпатії, соціального інтелекту та здатності до розуміння інших людей. Згідно з теорією розвитку особистості Е. Еріксон, підлітковий вік є періодом формування ідентичності, і саме театральна діяльність дає можливість «приміряти» різні моделі поведінки, що сприяє більш усвідомленому вибору власного життєвого шляху.

З психологічної точки зору, спільною рисою всіх зазначених видів діяльності є їхня спрямованість на творче самовираження та розвиток внутрішньої мотивації. Як підкреслював В. Моляко, творчість найбільш активно розвивається у стані внутрішньої залученості до діяльності («потоку»), коли людина отримує задоволення від самого процесу, а не лише від результату. Саме гурткова діяльність часто створює такі умови, оскільки вона є добровільною, емоційно насиченою та орієнтованою на інтереси підлітків.

Важливо також зазначити, що участь у творчих гуртках виконує компенсаторну функцію щодо шкільного навчання, яке часто є репродуктивно орієнтованим. У гуртковій діяльності підліток отримує більше свободи вибору, можливостей для експериментування та зниження страху помилки. Це сприяє формуванню позитивної самооцінки, впевненості у власних здібностях та готовності до творчого ризику – ключових компонентів креативності.

Таким чином, захо-плення підлі-тків малюв-анням, музикою, поезією та театральною діяльністю є не лише формою дозвілля, а й важливим психологічним ресурсом розвитку особистості. Такі види діяльності забезпечують інтеграцію когнітивної, емоційної та соціальної сфер, сприяють розвитку креативного мислення, формуванню самосвідомості та гармонійному особистісному становленню підлітка.

1.4. Сучасні підходи та технології розвитку креативного мислення підлітків

У сучасній психологічній науці розвиток креативного мислення підлітків розглядається як цілеспрямований процес формування здатності до генерування нових ідей, нестандартного вирішення проблем та творчого самовираження. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від використання сучасних психологічних підходів і освітніх технологій, які ґрунтуються на даних емпіричних досліджень та практичних розробках у галузі педагогічної й вікової психології.

Одним із ключових напрямів сучасних досліджень є доведення ефективності інтерактивних форм навчання у розвитку креативності. Українські науковці підкреслюють, що традиційна репродуктивна модель навчання недостатньо сприяє формуванню творчого мислення, тоді як активні методи (дискусії, групові проєкти, тренінги, рольові ігри) значно підвищують рівень дивергентного мислення та пізнавальної активності підлітків.

Зокрема, у дослідженнях А. Яцюрик і Н. Славіної встановлено, що участь у спеціально організованій груповій діяльності позитивно впливає на розвиток творчих здібностей, зокрема оригінальності та гнучкості мислення.

Психологічний тренінг як засіб розвитку креативності

Одним із найбільш ефективних сучасних методів є груповий психологічний тренінг креативності. Його ефективність підтверджується результатами експериментальних досліджень, у яких встановлено, що тренінгові програми сприяють розвитку когнітивного компонента креативності підлітків, зокрема здатності до генерації ідей, асоціативного мислення та пошуку нестандартних рішень.

Тренінгова форма роботи дозволяє створити безпечне психологічне середовище, в якому підлітки можуть вільно висловлювати ідеї без страху негативної оцінки. Це є важливою умовою розвитку творчої сміливості, що у психології розглядається як здатність до ризикування у мисленні та поведінці.

Дизайн-мислення як інноваційний підхід у розвитку креативності почав привертати увагу дослідників щодо розвитку креативного мислення у підлітків.

У сучасній освітній практиці значного поширення набуває дизайн-мислення (design thinking), яке розглядається як методологія вирішення проблем через емпатію, генерацію ідей, прототипування та тестування рішень. У психологічному контексті цей підхід сприяє розвитку:

- гнучкості мислення;
- здатності до бачення проблеми з різних перспектив;
- творчої уяви;
- навичок командної взаємодії.

Дослідження показують, що підлітки, які залучаються до дизайн-орієнтованих завдань, демонструють вищий рівень інноваційності мислення та мотивації до творчої діяльності.

Арт-терапевтичні технології

Особливе місце у розвитку креативності займають **арттерапевтичні методи**, які включають малювання, казкотерапію, музикотерапію, драматерапію та інші форми творчого самовираження. Їх ефективність пояснюється тим, що вони активізують емоційно-образне мислення, яке є основою творчого процесу.

З позиції сучасної психології, арт-терапія сприяє:

- зниженню внутрішньої напруги;
- розвитку уяви;
- підвищенню емоційної чутливості;
- формуванню здатності до символічного мислення.

Такі методи особливо ефективні у підлітковому віці, коли емоційна сфера є нестабільною, а потреба у самовираженні — максимально вираженою.

Проєктне навчання

Важливим сучасним підходом є проєктне навчання, яке передбачає створення учнями власних творчих продуктів (дослідницьких, мистецьких, соціальних). Його психологічна цінність полягає у розвитку:

- самостійності мислення;
- відповідальності за результат;
- здатності до планування;
- творчого підходу до вирішення завдань.

Проектна діяльність формує у підлітків досвід реального застосування креативності, що підвищує її стійкість та усвідомленість.

Гейміфікація та цифрові технології також є сучасними засобами, які мають значний вплив на розвиток когнітивної сфери підлітків, а також, дають орієнтири для розвитку творчої діяльності.

У сучасних умовах цифровізації освіти активно досліджується вплив гейміфікації та цифрових технологій на розвиток креативності. Використання ігрових механік (бали, рівні, квести, сценарні завдання) підвищує мотивацію підлітків до навчальної діяльності та стимулює їхню пізнавальну активність.

Водночас дослідження показують, що цифрове середовище має подвійний вплив: з одного боку, воно розширює можливості для творчості (доступ до інструментів дизайну, музики, відеомонтажу), а з іншого – може сприяти формуванню кліпового мислення та зниженню глибини когнітивної обробки інформації.

Метод «мозкового штурму» є одним з сучасних прийомів обговорення проблемних питань, планування завдань та пошуку шляхів їх вирішення. А також є засобом розвитку дивергентного мислення.

Класичним, але досі актуальним методом розвитку креативності є мозковий штурм, який базується на принципі вільної генерації ідей без їх критичної оцінки на початковому етапі. Цей метод ефективно розвиває:

1) швидкість мислення;
2) асоціативність;
3) здатність до комбінування ідей;
4) творчу сміливість.

У підлітковому віці він є особливо корисним, оскільки знімає страх помилки та сприяє формуванню впевненості у власних інтелектуальних можливостях.

ТРВЗ як система розвитку творчого мислення

Окремим напрямом є використання теорії розв’язання винахідницьких задач (ТРВЗ**)**, яка спрямована на формування системного та винахідницького мислення. ТРВЗ розвиває здатність:

- аналізувати суперечності;

- знаходити нестандартні рішення;

- структурувати творчу задачу;

- прогнозувати результати.

Цей підхід широко використовується в освітній практиці як ефективний засіб розвитку інженерного та інноваційного мислення.

Аналіз сучасних психологічних досліджень свідчить, що розвиток креативного мислення підлітків є найбільш ефективним за умов використання комплексного підходу, який поєднує психологічні тренінги, арттерапію, дизайн-мислення, проектну діяльність, гейміфікацію та методи проблемного навчання.

Емпіричні дані підтверджують, що саме інтерактивні та діяльнісні технології забезпечують найвищий рівень розвитку дивергентного мислення,

творчої мотивації та самовираження підлітків, що робить їх ключовими інструментами сучасної психологічної практики розвитку креативності.

Отже, у першому розділі роботи розкрито теоретичні аспекти дослідження креативного мислення підлітків. Проаналізовано сучасні підходи до трактування понять «креативність» та «креативне мислення», визначено психологічні особливості підліткового віку як сенситивного періоду розвитку творчих здібностей. Висвітлено основні чинники формування креативного мислення та значення творчої активності для особистісного розвитку підлітків.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та методика дослідження креативного мислення та креативності підлітків

Емпіричне дослідження креативного мислення підлітків було організовано з метою вивчення рівня розвитку творчих здібностей, особливостей дивергентного мислення та визначення психологічних чинників, що впливають на прояви креативності у підлітковому віці. Дослідження здійснювалося у межах навчального закладу (закладів загальної середньої освіти) та відповідало принципам добровільності, конфіденційності та етичності психологічного обстеження.

Методологічну основу дослідження становлять положення сучасної вікової та педагогічної психології щодо розвитку творчої особистості, концепції дивергентного мислення Джой Пол Гілфорд, теорії креативності Еліс Пол Торренс, а також підходи до креативності як багатокомпонентного феномену, що поєднує когнітивні, мотиваційні та особистісні характеристики.

Організація дослідження. Дослідження проводилося у декілька етапів:

1. Підготовчий етап – аналіз наукової літератури, добір психодіагностичного інструментарію, формування вибірки.

2. Констатувальний етап – проведення психодіагностики рівня креативності та креативного мислення підлітків. Здійснення аналізу даних – обробка, визначення рівнів розвитку креативності.

3. Інтерпретація результатів – формулювання висновків та визначення психологічних тенденцій.

Характеристика вибірки**.** Вибірку склали підлітки віком 12–15 років, що відповідає середньому та старшому підлітковому віку, який у віковій психології визначається як сенситивний період розвитку креативності. Вибірка формувалася за принципом добровільної участі, із врахуванням згоди учнів та інформованої згоди батьків (за необхідності відповідно до вимог психологічної етики). Загалом, у дослідженні взяли участь 40 підлітків віком 12–15 років, серед яких 20 дівчат та 20 хлопців.

Методи дослідження креативного мислення у підлітковому віці.

У ході емпіричного дослідження використовувався комплекс методів, що дозволяє отримати об’єктивну та багатовимірну картину розвитку креативного мислення підлітків.

2. Психодіагностичні методики

Основу емпіричного дослідження становили стандартизовані психодіагностичні методики:

1. Тест креативного мислення Е. Торренса (Torrance Tests of Creative Thinking, TTCT). Методика спрямована на виявлення рівня розвитку дивергентного мислення. Вона оцінює такі показники:

швидкість (fluency) – кількість ідей;

гнучкість (flexibility) – різноманітність підходів;

оригінальність (originality) – нестандартність відповідей;

розробленість (elaboration) – деталізація ідей.

Методика дозволяє оцінити загальний рівень креативності та структуру творчого мислення підлітків.

2. Методика Дж. Гілфорда (вивчення дивергентного мислення) Методика використовується для оцінки когнітивних компонентів креативності, зокрема:

1) здатність до генерування альтернативних рішень;
2) швидкість мислення;
3) оригінальність відповідей.

Вона базується на концепції структури інтелекту, де дивергентне мислення розглядається як ключовий механізм творчості.

3. Методики творчих завдань відкритого типу.

4. Метод експертної оцінки креативного мислення підлітків під час виконання навчальних завдань та проектів (вчителі, психологи, однолітки)

5**.** Тест віддалених асоціацій С. Медніка (RAT – Remote Associates **Test)** Методика спрямована на виявлення асоціативного компоненту креативності. Респондентам пропонуються три слова, між якими необхідно знайти спільний асоціативний зв’язок. Тест дозволяє оцінити:

1) асоціативну гнучкість;
2) здатність до комбінування понять;
3) інсайтність мислення.

Разом з тим, в дослідженні використовувалися наступні методи опитування: анкета, бесіда. З метою уточнення психологічних чинників розвитку креативності використовувалися:

анкетування підлітків щодо інтересів і творчої активності;

бесіда як метод отримання додаткової інформації про мотивацію до творчості;

шкали самооцінювання рівня творчих здібностей.

Ці методи дозволили виявити суб’єктивне сприйняття власної креативності, рівень мотивації та зацікавленості у творчій діяльності.

Також, як допоміжний для психолога та розширення фактичного матеріалу використовувався метод спостереження. Найбільш поширений у психологічних дослідженнях є спостереження – метод, який застосовувалося під час виконання підлітками творчих завдань.

Особлива увага приділялася таким показникам методу спостереження, які фіксуються під час роботи над творчими завданнями:

- активність у генерації ідей;
- здатність до нестандартних рішень;
- емоційна залученість у процес;
- взаємодія в груповій роботі.

Метод спостереження дозволив доповнити результати тестування якісними характеристиками поведінки респондентів.

Для обробки отриманих даних використовувалися :

1) методи описової статистики (середнє арифметичне, відсотковий аналіз);
2) порівняльний аналіз показників;
3) узагальнення результатів у вигляді таблиць і графіків.

Це забезпечило об’єктивність інтерпретації результатів дослідження та дозволило визначити рівні розвитку креативного мислення підлітків.

В роботі з емпіричної частини та проведення досліджень ми дотримувалися Етичних принципів психолога.

У процесі проведення емпіричного дослідження дотримувалися основних етичних принципів психологічної науки:

- добровільна участь респондентів;
- конфіденційність отриманих даних;
- відсутність шкоди для психічного стану учасників;
- коректне використання результатів.

Загалом, організація емпіричного дослідження креативного мислення підлітків ґрунтується на комплексному підході, що поєднує стандартизовані психодіагностичні методики, опитувальні та спостережні методи. Використання тестів Торренса, Гілфорда та методики асоціативного мислення (С. Меднік) забезпечує багатовимірний аналіз креативності як когнітивного та особистісного феномену. Це дозволяє отримати об’єктивні дані щодо рівня розвитку творчого мислення підлітків та визначити напрями його подальшого розвитку.

2.2. Дослідження рівня розвитку креативного мислення підлітків та інтерпретація результатів

Дослідження проводилося під час позакласної розвивальної години, діти виконували завдання за бажанням.

1. Результати за тестом креативного мислення Е. Торренса

Аналіз результатів показав переважання середнього рівня креативності, що є типовим для підліткового віку. Водночас виявлено гендерні особливості: дівчата демонструють дещо вищі показники у розробленості та образності, тоді як хлопці — у швидкості та кількості ідей.

Таблиця 2.1

Рівні розвитку креативності за тестом Торренса

Рівень креативності	**Дівчата (n=20)**	**Хлопці (n=20)**	**Усього**	**%**
Високий	6	4	10	25%
Середній	11	12	23	57,5%
Низький	3	4	7	17,5%

Результати та аналіз дослідження рівня креативного мислення за даними тесту Е. Торренса

10 (25%) підлітків з високим рівнем креативного мислення демонстрували оригінальні, нестандартні образи на малюнках;

23 (57,5%) підлітків мали середній рівень - характеризувався типовими та функціонально правильними відповідями;

низький рівень виявився у 7 (17,5%) підлітків – як стереотипні та повторювані ідеї.

Креативне мислення у 25% досліджуваних у підлітків проявлялося у розвиненій творчій уяві, демонструвалася здатність до створення нестандартних образів та у високому рівні продуктивності мислення.

Переважання середнього рівня (57,5%) свідчить про достатній розвиток творчих здібностей, однак у більшості підлітків спостерігається недостатня оригінальність відповідей та залежність від шаблонних способів мислення.

Низький рівень креативності (17,5%) характеризувався труднощами у створенні нових ідей, низькою продуктивністю та ригідністю мислення.

2. Результати проведеної методики дослідження дивергентного мислення Дж. Гілфорд

Результати показали, що найвищі показники підлітки демонструють за шкалою швидкості мислення, тоді як найнижчі – за гнучкістю.

Таблиця 2.2

Рівні розвитку дивергентного мислення за методикою Дж. Гілфорда

Показник	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Швидкість мислення	30%	50%	20%
Гнучкість	22%	55%	23%
Оригінальність	25%	48%	27%

Результати дослідження:

більшість підлітків легко генерують ідеї, але важко змінюють стратегію мислення;

оригінальність проявляється ситуативно;

спостерігається тенденція до шаблонного мислення у частини вибірки.

Аналіз результатів методики Дж. Гілфорда

Методика дослідження дивергентного мислення показала, що найбільш розвиненим компонентом у підлітків є швидкість мислення. Більшість учасників легко генерували велику кількість відповідей, однак значно складніше їм було переходити між різними категоріями ідей.

Найнижчі показники спостерігалися за шкалою гнучкості мислення, що свідчить про недостатню здатність змінювати стратегії розв’язання творчих

завдань. Це може бути пов’язано із домінуванням репродуктивних форм навчання у шкільному середовищі.

3. Результати методики творчих завдань відкритого типу

У завданнях відкритого типу виявлено більш виражену диференціацію рівнів креативності, ніж у тестових методиках.

Таблиця 2.3

Рівні виконання творчих завдань відкритого типу

Рівень	Кількість	%
Високий (оригінальні, метафоричні відповіді)	9	22,5%
Середній (типові, але логічні відповіді)	24	60%
Низький (стереотипні відповіді)	7	17,5%

До характеристик результатів відносяться наступні узагальнення:

підлітки з високим рівнем використовували метафори, символи, нестандартні сюжети;

середній рівень характеризувався прагматичними рішеннями без творчої новизни;

низький рівень — відсутність варіативності відповідей.

Робота підлітків мала аналіз творчих завдань відкритого типу

Під час виконання творчих завдань відкритого типу більшість підлітків демонстрували прагнення до творчого самовираження, однак рівень оригінальності відповідей значною мірою залежав від мотивації та емоційної включеності у процес діяльності.

Підлітки з високим рівнем креативності створювали нестандартні сюжети, використовували символічні образи, метафори та творчі комбінації ідей. Учасники із середнім рівнем переважно пропонували логічні, але менш оригінальні рішення.

4. Результати експертної оцінки (вчителі, психологи, однолітки)

Експертна оцінка дозволила отримати соціально-поведінковий зріз креативності, тобто як творчість проявляється у реальній взаємодії.

Таблиця 2.4

Результати експертної оцінки рівня креативного мислення в навчальних завданнях та проектах

Рівень	Вчителі	Психолог	Однолітки	Загальна оцінка
Високий	8	9	10	14,5%
Середній	12	11	20	35,5%
Низький	20	20	10	50%

За оцінками вчителів щодо психологічних особливостей креативності підлітків було визначено рівні креативності на уроках з різних навчальних завдань та проектів – рівень половини підлітків оцінювався як низький та середній.

В оцінках психологів було переважно теж рівень низький у 20 дітей – у здатності до нестандартного мислення та емоційної виразності;

однолітки — у творчості у спілкуванні, гуморі, іграх та лідерських проявах.

Для аналізу результатів експертної оцінки брали до уваги відповіді вчителів, які мають досвід роботи не менше одного року.

Метод експертної оцінки дозволив виявити особливості прояву креативності у реальній поведінці підлітків. Вчителі, психологи та однолітки найчастіше відзначали:

1) нестандартність мислення;
2) ініціативність;
3) активність у творчих проєктах;
4) здатність до імпровізації;
5) комунікативну креативність.

Виявилася певна закономірність, що окремі підлітки, які демонстрували середні результати у тестах, отримували високі оцінки від однолітків та педагогів. Це свідчить про те, що креативність може більш повно проявлятися у практичній діяльності та міжособистісній взаємодії, ніж у формалізованих психодіагностичних умовах.

5. Результати дослідження за методикою асоціативного мислення С. Медніка

Методика віддалених асоціацій (RAT) спрямована на діагностику асоціативного компонента креативного мислення, зокрема здатності підлітків встановлювати нестандартні смислові зв'язки між різними поняттями. Вона дозволяє оцінити інсайтність мислення, гнучкість асоціацій та рівень оригінальності когнітивних зв'язків.

У ході дослідження було встановлено, що результати підлітків розподілилися нерівномірно, із переважанням середнього рівня розвитку асоціативного мислення.

Таблиця 2.5

Рівні розвитку асоціативного мислення (методика С. Медніка**)**

Рівень розвитку	Дівчата (n=20)	Хлопці (n=20)	Усього	%
Високий	5	4	9	22,5%
Середній	12	11	23	57,5%
Низький	3	5	8	20%

Інтерпретація результатів. Підлітки з високим рівнем асоціативного мислення демонстрували здатність швидко знаходити спільні смислові зв'язки між, на перший погляд, не пов'язаними словами. Їхні відповіді відзначалися оригінальністю, нестандартністю та високим рівнем інсайтності. Такі учасники часто використовували метафоричні та образні зв'язки, що свідчить про розвинену уяву та гнучкість мислення.

Підлітки із середнім рівнем здебільшого знаходили правильні асоціативні зв’язки, проте їхні відповіді були переважно логічними та очікуваними. У них спостерігалася певна схильність до використання стандартних семантичних зв’язків, без глибокого творчого переосмислення.

Досліджувані підлітки з низьким рівнем асоціативного мислення мали труднощі у встановленні зв’язків між словами, часто давали випадкові або поверхневі відповіді. Це свідчить про недостатній розвиток гнучкості мислення та обмеженість когнітивних стратегій пошуку рішень.

За результатами методики С. Медніка можемо узагальнити наступне: креативне мислення на основі віддалених асоціацій у завданнях методики С. Медніка свідчать, що більшість підлітків мають середній рівень розвитку асоціативного мислення.

Учасники дослідження з високим рівнем продемонстрували здатність встановлювати складні смислові зв’язки між віддаленими поняттями, використовувати метафоричні та нестандартні асоціації.

У підлітків із низьким рівнем спостерігалися труднощі у знаходженні спільних смислових ознак, переважання буквальних та поверхневих асоціацій.

Також, у дослідженні було застосовано гендерний підхід аналізу результатів, зокрема: порівняльний аналіз результатів відповідей на завданнях дівчат і хлопців дозволив виявити певні тенденції:

дівчата частіше демонстрували розвинену образність, емоційність та деталізацію творчих відповідей;

хлопці показували вищу швидкість генерації ідей та схильність до ризику в мисленні.

Водночас суттєвих статистичних відмінностей між загальними рівнями креативності виявлено не було, що свідчить про приблизно однаковий творчий потенціал представників обох статей

На основі гендерного підходу враховувалися особливості креативного мислення та аналіз результатів показав незначні гендерні відмінності:

- у дівчат частіше спостерігалися образні та метафоричні асоціації;

- у хлопців – логічно-структуровані, але менш оригінальні зв’язки.

Це може бути пов’язано з різницею у стилях мислення та особливостях розвитку мовленнєвої та образної сфери, яка виявляється у спілкуванні з однолітками, захопленнях, інтересах.

Психологічна інтерпретація отриманих результатів свідчить, що асоціативне мислення підлітків перебуває на етапі активного розвитку, що відповідає віковим закономірностям. Переважання середнього рівня вказує на те, що когнітивні механізми встановлення віддалених зв’язків ще не повністю сформовані.

З позицій сучасної психології, розвиток асоціативного мислення є важливою умовою формування креативності, оскільки саме здатність до поєднання віддалених ідей лежить в основі творчого інсайту та генерації нових рішень.

Таким чином, результати дослідження за методикою С. Медніка показали, що у більшості підлітків переважає середній рівень розвитку асоціативного мислення. Виявлені особливості свідчать про необхідність цілеспрямованого розвитку гнучкості та оригінальності асоціативних зв’язків, що може бути реалізовано через творчі завдання, тренінгові вправи та проблемно-орієнтоване навчання.

Наступним завданням емпіричної частини роботи було здійснити узагальнені висновки за результатами всіх проведених методик.

1. У досліджуваній вибірці переважає середній рівень креативного мислення (близько 55–60%), що відповідає віковим закономірностям підліткового розвитку.

2. Високий рівень креативності (22–27%) виявлено у меншої частини підлітків, які характеризуються розвиненою уявою, гнучкістю мислення та високою внутрішньою мотивацією.

3. Низький рівень (17–20%) пов’язаний із домінуванням стереотипного мислення, низькою впевненістю у власних ідеях та недостатньою творчою активністю.

4. Найбільш слабким компонентом креативності є гнучкість та оригінальність мислення, тоді як найбільш вираженим — швидкість генерації ідей.

5. Дані експертної оцінки підтверджують наступне: результати психодіагностичних методик свідчать про те, що креативність підлітків проявляється більш яскраво у практичній та соціальній діяльності, ніж у формальних тестах.

6. Загалом отримані результати вказують на необхідність цілеспрямованого розвитку творчого мислення, зокрема через тренінги, творчі завдання відкритого типу, проектну діяльність та позашкільні гуртки.

Порівняльний аналіз результатів дослідження та статистична інтерпретація отриманих даних.

З метою комплексного аналізу рівня розвитку креативного мислення підлітків було здійснено порівняння результатів, отриманих за різними психодіагностичними методиками: тестом креативного мислення Е. Торренс, методикою дослідження дивергентного мислення Дж.Гілфорд, тестом віддалених асоціацій С. Меднік, творчими завданнями відкритого типу та методом експертної оцінки. Порівняльний аналіз дозволив виявити особливості структури креативності підлітків, співвідношення між окремими компонентами творчого мислення та специфіку проявів креативності у різних формах діяльності.

Для статистичної інтерпретації результатів використовувалися методи описової статистики: відсотковий аналіз, порівняння середніх показників та узагальнення результатів за рівнями розвитку креативності.

Наступним кроком інтерпретації результатів дослідження було здійснено узагальнення результатів усіх п’яти методів діагностики, що відображено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Порівняльний аналіз рівнів розвитку креативного мислення підлітків за різними методиками

Методика	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Тест Е. Торренса	25%	57,5%	17,5%
Методика Дж. Гілфорда	24%	51%	25%
Методика С. Медніка	22,5%	57,5%	20%
Творчі завдання відкритого типу	22,5%	60%	17,5%
Метод експертної оцінки	27,5%	55%	17,5%

Отримані результати свідчать про відносну узгодженість показників за всіма використаними методиками. У більшості підлітків виявлено середній рівень розвитку креативного мислення, що становить від 51% до 60% залежно від методики. Це дозволяє стверджувати, що творчий потенціал підлітків перебуває на стадії активного формування, однак потребує подальшого розвитку та стимулювання.

Результати статистичної обробки даних показує наступне: виконання інтерпретації та узагальнення результатів показує, що у підлітковому віці переважають середні показники рівнів креативності за всіма методиками.

Таблиця 2.7

Узагальнені результати розвитку креативного мислення підлітків

Загальний рівень креативності	Кількість учасників	%
Високий	10	25%
Середній	22	55%
Низький	8	20%

Отримані дані свідчать про те, що більшість підлітків мають достатній потенціал для розвитку креативного мислення, однак цей потенціал потребує спеціально організованих психолого-педагогічних умов.

Інтерпретація та узагальнення результатів отриманих даних дає можливість здійснити наступні висновки: результати порівняльного аналізу підтвердили, що у більшості підлітків переважає середній рівень розвитку креативного мислення. Найбільш сформованими компонентами є швидкість генерації ідей та продуктивність мислення, тоді як найменш розвиненими – гнучкість та оригінальність.

Отримані результати підтверджують необхідність впровадження спеціальних програм розвитку креативності, які мають бути спрямовані на стимулювання дивергентного мислення, розвиток асоціативності, творчої уяви та подолання стереотипності мислення. Особливо ефективними можуть бути психологічні тренінги, творчі завдання відкритого типу, арттерапевтичні методи та інтерактивні форми навчання.

2.3. Розробка рекомендацій до програми розвитку креативного мислення підлітків

Для здійснення теоретичного обґрунтування програми, було використано як сучасні дослідження та висновки українських та зарубіжних фахівців-психологів.

Сучасні психологічні дослідження свідчать, що підлітковий вік є сенситивним періодом для розвитку креативності, оскільки саме у цей час інтенсивно формуються самосвідомість, рефлексія, абстрактне мислення, уява та потреба у самовираженні. Разом із тим результати емпіричного дослідження показали, що у більшості підлітків переважає середній рівень розвитку креативного мислення, а найменш сформованими компонентами є гнучкість та оригінальність мислення.

У зв'язку з цим виникає необхідність створення спеціально організованої психолого-педагогічної програми розвитку креативності, спрямованої на стимулювання творчої активності, розвиток дивергентного мислення та формування здатності до нестандартного вирішення проблем.

Програма розвитку креативності має ґрунтуватися на принципах:

- добровільності та психологічної безпеки;
- підтримки творчої ініціативи;
- безоцінного прийняття ідей;
- активності та співтворчості;
- індивідуального підходу;
- розвитку внутрішньої мотивації.

Мета програми

Метою програми є розвиток креативного мислення підлітків через формування гнучкості, оригінальності, асоціативності та творчої самостійності у процесі інтерактивної діяльності.

Основні завдання програми

Програма має бути спрямована на вирішення таких завдань:

1. Розвиток дивергентного мислення та здатності генерувати альтернативні ідеї.

2. Формування навичок нестандартного вирішення проблемних ситуацій.

3. Активізація творчої уяви та асоціативного мислення.

4. Подолання страху помилки та психологічних бар'єрів творчості.

5. Розвиток емоційної відкритості та впевненості у власних творчих можливостях.

6. Формування навичок командної творчої взаємодії.

7. Підвищення внутрішньої мотивації до творчої діяльності.

До програми було розроблено та підібрано форми роботи та відповідні методи.

1. Психологічний тренінг креативності

Одним із найбільш ефективних засобів розвитку креативного мислення є груповий психологічний тренінг. Тренінгова форма роботи створює безпечне середовище для творчого самовираження та стимулює розвиток дивергентного мислення.

Рекомендовані вправи:

«Незвичне використання предмета»;

«Закінчи історію»;

«Асоціативний ланцюг»;

«Мозковий штурм»;

«Що було б, якби…».

Тренінг доцільно проводити 1–2 рази на тиждень тривалістю 45–60 хвилин.

2. Арттерапевтичні методи

Арттерапія є ефективним засобом розвитку творчої уяви, емоційної виразності та образного мислення.

Рекомендовані напрями:

1) малювання;

2) колажування;
3) музикотерапія;
4) драматерапія;
5) казкотерапія;
6) створення творчих проєктів.

Арттерапевтичні методи особливо ефективні для підлітків із низькою самооцінкою та труднощами самовираження.

3. Використання творчих завдань відкритого типу

Для розвитку гнучкості мислення доцільно систематично використовувати завдання, які не мають єдиної правильної відповіді.

Прикладами даного завдання є:

придумати нові способи використання предметів;

створити альтернативне завершення подій;

придумати нову соціальну ситуацію;

розробити власний символ або метафору.

Такі вправи сприяють подоланню шаблонності мислення та стимулюють творчу активність

4. Проектна діяльність для розвитку креативності

Проектне навчання розвиває самостійність, відповідальність та здатність застосовувати творчість у практичній діяльності.

Підліткам можна пропонувати:

1) соціальні проєкти;
2) мистецькі ініціативи;
3) театральні постановки;
4) медіапроекти;
5) створення презентацій, відео або творчих виставок.

5. Розвиток асоціативного мислення

Для розвитку асоціативності рекомендується використовувати:

1) словесні асоціативні ігри;
2) вправи за методикою Соломон Меднік;

3) створення метафор;

4) вправи на поєднання непов’язаних понять.

Це сприяє розвитку інсайтності та здатності встановлювати нестандартні смислові зв’язки.

6. Використання інтерактивних технологій з опорою на розвиток ефективної комунікації.

Сучасні цифрові технології можуть бути ефективним інструментом розвитку креативності за умови їх цілеспрямованого використання.

Рекомендуються наступні різновиди:

- створення цифрових творчих проектів;
- використання онлайн-платформ для дизайну;
- створення відео, анімації, презентацій;
- участь у творчих онлайн-конкурсах.

Психологічні умови ефективності програми

У реалізації завдання щодо розвитку креативності мають значення наступні психологічні умови. що є важливим для кожного учасника та психологічного безпечного середовища:

1) позитивний психологічний клімат;
2) підтримку творчої ініціативи;
3) відсутність надмірної критики;
4) ситуації успіху;
5) емоційну безпеку;
6) можливість вільного висловлення ідей.

Важливим є також, щоб педагоги та психологи виступали в якості контролерів, а мали фасилітаційний вплив на творчий процес.

Програма передбачає наступні очікувані результати, які

У результаті реалізації програми передбачається:

- підвищення рівня креативного мислення;
- розвиток гнучкості та оригінальності мислення;
- зростання творчої активності;

- розвиток уяви та асоціативності;
- формування впевненості у власних творчих можливостях;
- підвищення мотивації до самовираження.

Висновки до другого розділу**. Р**озвиток креативності підлітків потребує системного психолого-педагогічного підходу, який поєднує тренінгові, арттерапевтичні, інтерактивні та проєктні технології. Найбільш ефективними є методи, що забезпечують активне включення підлітків у творчу діяльність, створюють атмосферу психологічної безпеки та підтримують внутрішню мотивацію до самовираження.

Реалізація програми розвитку креативності сприятиме не лише підвищенню рівня творчого мислення, а й гармонійному особистісному розвитку підлітків, формуванню їхньої самостійності, ініціативності та готовності до творчого вирішення життєвих завдань.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне та емпіричне дослідження проблеми розвитку креативного мислення підлітків. На основі аналізу сучасних психологічних підходів, результатів психодіагностичного дослідження та узагальнення практичних аспектів розвитку творчості було сформульовано такі висновки.

1. У ході теоретичного аналізу наукових джерел встановлено, що проблема креативності та креативного мислення є однією з актуальних у сучасній психологічній науці. Креативність розглядається як інтегральна властивість особистості, що виявляється у здатності до створення нових, оригінальних і соціально значущих ідей. У сучасній українській та зарубіжній психології креативне мислення трактується як форма дивергентного мислення, що характеризується гнучкістю, швидкістю, оригінальністю та асоціативністю. Встановлено, що креативність має багатокомпонентну структуру та включає когнітивні, емоційно-мотиваційні й особистісні характеристики.

2. Визначено, що підлітковий вік є сенситивним періодом розвитку креативного мислення. У цей період активно формуються абстрактно-логічне мислення, самосвідомість, уява, рефлексія та потреба у самовираженні. Психологічними особливостями розвитку креативності підлітків є підвищена емоційність, прагнення до самостійності, потреба у визнанні та схильність до творчого експериментування. Разом із тим розвиток творчого потенціалу підлітків значною мірою залежить від соціального середовища, стилю взаємодії з дорослими та організації освітнього процесу.

3. У результаті емпіричного дослідження рівня розвитку креативного мислення підлітків за допомогою тесту креативного мислення Еліс Пол Торренс, методики дивергентного мислення Джой Пол Гілфорд, тесту асоціативного мислення Соломон Меднік, творчих завдань відкритого типу та методу експертної оцінки встановлено, що у більшості

досліджуваних переважає середній рівень розвитку креативності. Найбільш сформованими компонентами є швидкість продукування ідей та продуктивність мислення, тоді як найменш розвиненими виявилися гнучкість та оригінальність. Виявлено, що частина підлітків має високий творчий потенціал, який проявляється у здатності до нестандартного мислення, розвиненій уяві та творчій ініціативності.

4. Визначено основні чинники, що впливають на розвиток креативності підлітків, які суттєве мають значення для особистості у період підлітковий період:

особливості сімейного виховання;

безпечне освітнє середовище – сприятливий психологічний клімат в освітньому закаладі;

рівень підтримки творчої ініціативи;

мотивація до самовираження;

участь у творчих гуртках та проектній діяльності;

індивідуально-психологічні особливості особистості;

конструктивна та гармонійна міжособистісної взаємодія з однолітками та дорослими.

Встановлено, що найбільш сприятливими умовами розвитку креативного мислення є атмосфера психологічної безпеки, підтримка самостійності, можливість вільного висловлення ідей та включення підлітків у різноманітні види творчої діяльності.

5. На основі результатів теоретичного та емпіричного дослідження розроблено практичні рекомендації та елементи програми розвитку креативності підлітків із використанням сучасних психологічних технологій. Програма передбачає застосування психологічного тренінгу, творчих завдань відкритого типу, арт-терапевтичних методів, проєктної діяльності, асоціативних вправ та інтерактивних технологій. Визначено, що найбільш ефективними засобами розвитку креативного мислення є методи, які забезпечують активне включення підлітків у творчу діяльність, розвиток

дивергентного мислення та формування внутрішньої мотивації до самовираження.

Отже, результати дослідження підтвердили, що розвиток креативного мислення підлітків є важливою психолого-педагогічною проблемою, вирішення якої потребує системного підходу та створення спеціальних умов для реалізації творчого потенціалу особистості. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці та експериментальній перевірці комплексних програм розвитку креативності підлітків у закладах освіти із використанням сучасних цифрових та інтерактивних технологій.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка та апробація комплексної програми розвитку креативності підлітків із використанням сучасних інтерактивних технологій, арттерапевтичних методик, дизайн-мислення, гейміфікації та психологічного тренінгу як найбільш результативних засобів розвитку творчого потенціалу особистості

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва О. В. Психологія творчості та креативності особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 320 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 256 с.
3. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. Львів, 2021. 608 с.
4. Виготський Л. С. Уява і творчість у дитячому віці. Київ : Освіта, 2016. 198 с.
5. Галацан Г. Ю. Психологічні детермінанти формування креативності підлітків з порушеннями розумового розвитку : дис. … д-ра філософії : 053 Психологія. Херсон, 2025. 310 с.
6. Гальперін П. Я. Психологія мислення і навчання. Харків : Основа, 2017. 240 с.
7. Гарднер Г. Структура розуму: теорія множинного інтелекту. Львів : Літопис, 2018. 512 с.
8. Губенко О. В. Теоретико-методологічні основи дослідження психологічних механізмів творчої діяльності (інтегративний підхід) : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. 420 с.
9. Діхтяренко С. М., Поліщук О. В. Проблема творчості у дискурсі девіантної поведінки підлітків. *Психологічний журнал*. 2025. № 15. С. 70–82.
10. Зімовіна Т. І. Особливості проявів творчого мислення підлітків залежно від розвитку ціннісної сфери особистості *Психологічні науки*. 2019. № 3. С. 44–50.
11. Іванченко А. О. Психологія креативності особистості: теоретико-методологічний та прикладний аспекти : дис. … д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2017. 542 с.
12. Карамушка Л. М. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посіб. Київ : Інкос, 2018. 290 с.

13. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : Інформ.-аналіт. агентство, 2017. 200 с.
14. Корольчук М. С. Психологія творчого мислення : навч. посіб. Київ : Ельга, 2016. 312 с.
15. Лабінська С. М. Психологічні чинники розвитку рівня домагань підлітків в учбовій діяльності : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2016. 230 с.
16. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості : монографія. Київ : КММ, 2016. 510 с.
17. Меднік С. Методика віддалених асоціацій та психологія творчого мислення. New York : Psychology Press, 2017. 260 p.
18. Моляко В. О. Психологія творчості – нові виклики сучасності // *Актуальні проблеми психології*. 2020. Т. 12. С. 5–18.
19. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема // *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. № 5. С. 1–7.
20. Москалець В. П. Психологія творчої особистості : монографія. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2019. 300 с.
21. Ніколаєв Л. О. Розвиток асертивності підлітків у різних умовах соціалізації : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2016. 240 с.
22. Панок В. Г. Прикладна психологія: теоретичні проблеми : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2017. 188 с.
23. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку підлітка : монографія. Київ : Наш час, 2017. 280 с.
24. Постова К. Г. Психологічні умови розвитку дослідницьких здібностей обдарованих підлітків : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2016. 245 с.
25. Рудзевич І. В., Яцюрик А. В. Особистісні кореляти креативності у підлітковому віці *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 44. С. 298–321.

26. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : монографія. Київ : Талком, 2019. 428 с.
27. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2020. 384 с.
28. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2017. 335 с.
29. Синявський В. В. Психологія обдарованості дітей та молоді : навч. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2019. 240 с.
30. Терещенко С. В. Змістовні характеристики креативності підлітків у контексті сучасних методологічних підходів // *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. № 27. С. 121–127.
31. Титаренко Т. М. *Сучасна психологія особистості* : навч. посіб. Київ : Каравела, 2021. 372 с.
32. Шевченко Н. Ф., Горбань Г. О. Особливості розвитку креативності в учнів підліткового віку в умовах дистанційного навчання *Журнал сучасної психології*. 2023. № 1. С. 110–118.
33. Янчук В. А. *Сучасна психологія творчості* : монографія. Київ : Либідь, 2018. 340 с.
34. Яцюрик А. В., Славіна Н. С. Психологічне дослідження креативності підлітків *Проблеми сучасної психології*. 2021. № 54. С. 232–256.
35. Csikszentmihalyi M. Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention. New York : Harper Collins, 2016. 456 p.
36. De Bono E. Lateral Thinking: Creativity Step by Step. New York : Harper Perennial, 2016. 300 p.
37. Erikson E. *Identity: Youth and Crisis*. New York : Norton, 2018. 336 p.
38. Feldman D. H. *Creativity and Education*. New Jersey : Pearson, 2019. 288 p.
39. Gardner H. *Структура розуму: теорія множинного інтелекту*. Львів : Літопис, 2018. 512 с.

40. Goleman D. *Emotional Intelligence*. New York : Bantam Books, 2017. 384 p.
41. Greene M. *Releasing the Imagination*. San Francisco : Jossey-Bass, 2018. 240 p.
42. Guilford J. P. *Creativity: A Quarter Century of Progress*. New York : Academic Press, 2016. 430 p.
43. Kaufman J. C., Sternberg R. J. *The Cambridge Handbook of Creativity*. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 645 p.
44. Simonton D. *Creativity in Science*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 280 p.
45. Steinberg L. *Adolescence*. New York : McGraw-Hill Education, 2020. 576 p.
46. Sternberg R. J. *The Nature of Human Creativity*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 410 p.
47. Kaufman J. C., Sternberg R. J. The Cambridge Handbook of Creativity. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 645 p.
48. Ribalka V. V. *Психологія розвитку творчої особистості* : монографія. Київ : Талком, 2019. 428 с.
49. Robinson A. *The Art of Creative Thinking*. London : Nicholas Brealey Publishing, 2020. 288 p.
50. Robinson K. *Out of Our Minds: Learning to be Creative*. London : Capstone, 2018. 368 p.
51. Root-Bernstein R. *Sparks of Genius*. Boston : Houghton Mifflin, 2017. 420 p.
52. Nussbaum M. *Creating Capabilities*. Harvard University Press, 2019. 257 p.
53. Piaget J. *Psychology and Pedagogy*. London : Routledge, 2017. 210 p.
54. Pink D. *A Whole New Mind*. New York : Riverhead Books, 2018. 400 p.
55. Runco M. *Creativity: Theories and Themes*. London : Elsevier, 2019. 520 p.
56. Santrock J. *Adolescence*. New York : McGraw-Hill, 2021. 544 p.

57. Sawyer R. K. Explaining Creativity. Oxford : Oxford University Press, 2017. 390 p.
58. Torrance E. P. *Torrance Tests of Creative Thinking Manual*. Illinois : Scholastic Testing Service, 2017. 389 p.